

Світлана Олександрівна Науменко,

кандидат психологічних наук,
професор НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

УДК 159.923.38;199.928

**ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ
МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ**

В статті описана створена автором система тестів для діагностики музикальних здібностей дітей дошкільного віку та обґрунтовано особливості музикального виховання та розвитку дітей цієї категорії.

Ключевые слова: дошкільний вік, тести, музикальні здібності, діагностика, емоційно-чуттєве переживання музики.

Authorial testing system for the diagnosis of musical abilities of preschool children is described and peculiarities of musical education and development of children of the given age group is substantiated.

Key words: preschool age, tests, musical abilities, diagnosis, emotional-sensual feeling of music.

*Мне кажется, что нация,
которая списывает музыку со
счетов, находится под угрозой
быть уничтоженной.
Ричард Дрейфус*

Позитивні результати у музичному вихованні та розвитку дітей досягаються за умови знання та врахування специфіки їхнього психічного розвитку, природи та особливостей музичних здібностей, музичної обдарованості. На основі цих знань учитель може здійснювати музичне виховання дітей, відкривати їм прекрасний світ істинного музичного мистецтва, що є невід’ємною частиною їхнього життя.

Діагностування музичних здібностей охоплює різні сфери психіки дитини (емоційну, психомоторну, кінестетичну, слухову), тому що природа музичних здібностей є вродженою психомоторно-емоційною властивістю.

Створення тестів для вивчення музичних здібностей дошкільників, що не починали музичного навчання, зумовлено тим, щоб побачити з якими музичними здібностями приходить дитина у світ, чого не торкнулась система музичного виховання і навчання.

Чуття ритму

А. Вивчення чуття ритму:

- 1) проплескати в долоні знайому мелодію;
- 2) проплескати в долоні прослухану двічі мелодію;
- 3) проплескати в долоні лише сильні долі (грати музичні твори: колицкову, вальс, марш тощо).

В. Вивчення кінестетичної сфери дитини:

- 1) показати праву, ліву руки за словесною командою дослідника, далі з показом різних рук дослідником;
- 2) за словесною командою повертатись вправо, вліво, показувати різні пальці (володіння різними рухами одночасно);
- 3) активність та пластичність рухової сфери.

С. Реакція на зміну ритму (помічає, не помічає, миттєво протестує, є рухова реакція під час слухання музики):

- 1) зіграти твір в оригінальному варіанті (В. Косенко, Г. Тюн, М. Гайворонський та ін.);
- 2) зіграти його зі змінами в ритмі;
- 3) зіграти знайомий твір зі змінами в ритмі (репертуар з мультфільмів, окремі знайомі дитячі пісні, танці).

Д. Вивчення слухо-рухової координації дитини (наявність музично-слухових уявлень). Підбір окремих звуків, коротких лейтмотивів, фраз тощо на музичних інструментах:

- 1) зіграти два рівних за тривалістю звука, а третій довгий (грає дослідник, а дитина повинна повторити);
- 2) зіграти три рівних звука з акцентом на першому;
- 3) зіграти одночасно двома руками по два звуки;

зіграти чотири звуки один за одним руками – лівою, правою, лівою, правою (третіми пальцями).

Блоки **A** і **D** належать до вивчення відтворюючих можливостей, блок **C** – до сприймання.

Ладове чуття

A. Визначення настрою музичного твору:

1) зіграти твори в мінорі: Ф. Шопен «Вальс № 7», українську народну пісню «Їхав козак за Дунай» (за вибором дослідника);

2) зіграти твори в мажорі: В. Моцарт «Тема з сонати Ля мажор», українську народну пісню «Журавель» тощо;

3) зіграти твір, в якому характер заважає зорієнтуватися в ладу (В. Моцарт «Рондо в турецькому стилі», Л. Бетховен III частина «Місячної» сонати тощо).

B. Прояв можливостей до аналізу:

1) зіграти знайому дитині пісню;

2) зіграти цю ж мелодію у протилежному ладу;

3) зіграти у «збільшеному» варіанті – акордами.

C. Чуття ладових тяжінь:

1) зіграти мелодію без закінчення. Дитина повинна визначити чи закінчилась мелодія. Якщо вона визначає, що мелодія не закінчилась, то необхідно запропонувати їй проспівати закінчення, підібрати його на музичному інструменті. Також закінчення може зіграти дослідник, а дитина визначить.

D. Визначення чуття ладу та її тональності:

1) зіграти мелодію. Після цього запропонувати дітям вибрати хатку для цієї мелодії з кількох звуків – чуття ладо-тонального тризвуку. Мелодію грати 3–4 рази і тризвуки 3–4 рази.

Чуття тембру

A. Ознайомити дітей зі звучанням декількох різних музичних інструментів (фортепіано, металофон, скрипка тощо):

1) дослідник грає на інструментах, а дитина повинна визначити інструмент на якому грають, слухаючи музику відвернувшись;

2) визначити, які музичні інструменти дитина знає і чому їй подобається той чи інший;

3) вивчити наявність у дитини взаємозв'язку між настроєм музики та тембром інструменту. Для цього потрібно поставити такі запитання: «Як ти гадаєш, на якому інструменті можна заграти: марш, сумну мелодію, польку тощо?», «Де б ти на фортепіано грав пісеньку соловейка, білочки?» тощо;

4) дитина має обрати інструмент для супроводу твору, який зіграє дослідник: «Заповіт», «Гопак» тощо.

B. Вивчення питомої ваги чуття тембру у музичному сприйнятті дитини:

1) зіграти не дуже складний твір у першій октаві, щоб дитина його запам'ятала;

2) зіграти цей же твір у великій октаві;

3) зіграти його ж у четвертій октаві.

Необхідно визначити чи сприймає дитина зіграний твір як знайомий чи як зовсім новий.

Музично-слухові уявлення (звуковисотний слух)

A. Можливість відтворення голосом або на музичному інструменті мелодії:

1) проспівати знайому пісню, ту, яку було прослухано;

2) підібрати знайому пісню на інструменті (до восьми спроб). Спочатку показати дитині, що означає підібрати мелодію на інструменті. Спостерігати за тим, як дитина підбирає потрібні звуки.

B. Сталість звуковисотного слуху:

1) зіграти мелодію, запам'ятати її;

2) зіграти її в різних регістрах;

3) зіграти мелодію з різним супроводом. Відмітити чи впізнає її дитина.

Зміст та якість музичного сприймання

A. Емоційність реакції на музику:

1) зіграти твори різні за настроєм та характером.

Визначити уважність під час слухання, зацікавленість, наявність рухової реакції. Під час слухання використати відволікаючі предмети (красиву іграшку, музичний інструмент тощо).

B. Об'єм сприймання, його зміст:

1) зіграти дітям невеликий твір («Рондо в турецькому стилі» В. Моцарта, Прелюд Ф. Шопена, Елегію М. Лисенка тощо) та з'ясувати, що вони в них сприйняли: настрій, характер, динаміку, гармонію, темп, регістр. Допомогати дітям відповідати на запитання;

2) зіграти п'єсу без останнього такту, діти повинні визначити закінчилась вона чи ні;

3) зіграти твір, пропустивши в ньому один такт. Потрібно прослідкувати за сприйняттям дітей: чи відчують вони порушення логіки, форми;

4) зіграти твір та запропонувати дітям розповісти, як «живе» музика, тобто визначити форму твору.

Чуття гармонії

1) Зіграти пісню:

- правильний варіант;

- акомпанемент в іншій тональності, ніж мелодія;

- в оригінальному варіанті гармонії зробити зміну функцій (наприклад, було Т – S, Т – Д, а потрібно – Д – S).

2) Зіграти п'єсу, варіанти з № 1.

3) Зіграти декілька гармонійних інтервалів та акордів (м. 2, м. 3 Д УП):

- визначити настрій, образ кожного з них;

- знайти їх серед інших (інтервалів та акордів);

- визначити, які інтервали та акорди їм подобаються і чому;

- визначити кількість звуків у кожного з них.

Проведення такого розгорнутого дослідження музичних здібностей дитини надасть можливість створити психологічну карту якісних та кількісних характеристик, визначити типи музичності дитини, диференційовано підходити до виховання і навчання кожної дитини.

Тести, що пропонуються для вивчення окремих музичних здібностей, є підґрунтям для визначення музичної обдарованості дитини, але вони не розв'язують визначення обдарованості. Чим більш обдарована особистість, тим меншу значущість мають конкретні властивості, якості, ознаки, що називаються окремими здібностями. Тому музична обдарованість має три

головні основи, що містять основні ознаки музичних здібностей, а саме: 1) *чуття цілого*, 2) *аконстантність*, 3) *ідеомоторика*.

Чуття цілого має універсальну значущість для музичної діяльності. Це той цемент, що пов'язує деталі музичного твору і утримує їх від руйнації та перетворення в хаос. М. Чехов порівнював чуття цілого з відчуттям зерна, в якому міститься майбутня рослина.

У музичному мистецтві чуття цілого – це чуття драматургії образу, його інтонування, виразності, що забезпечується пластичним чуттям ритму та іншими музичними здібностями. Його можна визначити як передчуття, в якому зливаються не лише передчуття форми, виразних засобів тощо, але й інтуїтивне передчуття творчої вдачі чи невдачі. З точки зору психології чуття цілого переживається як особливий творчий стан.

Чуття цілого можна назвати випереджаючим інтегруванням. Воно мотивує передбачати рух подій та спрямування ледь помітних змін, а також відчувати змістовну невідповідність того, що відбувається. Без сумніву, чуття цілого є несучою конструкцією музичної обдарованості. Як зазначалося вище, головними симптомами чуття цілого є чуття темпоритму, форми, стилю, креативності інтерпретації та інші виявлення обдарованості. Художній смак також є одним із симптомів чуття цілого. Чуття цілого виявляється у перші місяці життя дитини.

У психології сприйняття є поняття константності (від латин. – постійний). Ця властивість сприйняття забезпечує можливість орієнтації у світі, що потребує безперервних змін, позбавляє від необхідності постійно співвідносити світ, який ми бачимо з переміщенням власного тіла у просторі. Подібне проявляється у слуховій та інших почуттєвих сферах.

Властивість константності (як й інші властивості сприйняття) є вродженою, але вона проходить певний період формування разом зі становленням просторово-часової картини світу та понятійних відношень у свідомості дитини. Обдаровані діти часто дивують тим, що прийнято називати «свіжістю сприйняття», тобто здібністю бачити явища неповторними, у багатстві унікальних характеристик і смислових моментів. Цю особливість світосприйняття називають феноменом аконстантності.

Для музиканта кожний тон та інтонація володіють неповторним звучанням, особливим ладовим та тембровофонічним забарвленням, хоча «ля» залишається звуком «ля», терція – терцією тощо. Аконстантність у музикантів виражається у тонкому відчутті градацій звучання: висотних, ладо-інтонаційних, тембрових, часових, стильових, смислових. Можна сказати, що головні симптоми музичної обдарованості виступають психологічними проявами феномена аконстантності. Аконстантність живить та стимулює творчу уяву: неповторне та «вислизуюче» можна виразити лише через образ, метафору, те що повторюється та стійке – через поняття.

У психології ідеомоторним актом (від грец. *idea* – образ; латин. *motor* – приводить в рух; латин. *actus* – дія) називають недовільний перехід уявлень у рух.

У мистецтві здібність виражати себе засновується на принципах ідеомоторних актів, однак цей перехід відбувається миттєво. Будь-який рух руки, тіла та очей розкриває прихований смисл, а повертається образом, думкою, переживанням. Не випадково більш популярними метафорами, що виражають вищий рівень обдарованості до музики є: «думка на кінчиках пальців», «рука чує, що грає», «думаюча рука» тощо. Особливо симптоматика ідеомоторики проявляється у музикантів у процесі гармонізації мелодій, імпровізації, імітації стилю гри відомих виконавців. Вищесказане про ідеомоторику підтверджує наше твердження про психомоторноемоційну природу музичних здібностей та музичної обдарованості.

Необхідно навести деякі напрями музичного виховання дошкільнят. Результат музичного виховання, як і становлення індивідуальності кожної дитини, буде залежати від того, як відбуватиметься її знайомство з музичним мистецтвом. Вирішальним віком, коли дитина привчається до музичного мистецтва, є перші 3 роки від народження. Це вік, у якому дитина може виявити не лише музичні здібності, музичність, а й підсвідомо проявити в музиці індивідуальність та емоції, виражати їх.

Від народження до 3-х років дитина обов'язково має засвоїти музично-поетичну наповненість та красу українського фольклору (колискові, забавлянки, утішки, небилиці тощо). Тому музичний генотип дозволяє легко, на підсвідомому рівні, познайомитись зі звуковим музичним мистецтвом.

Музичне виховання дітей до 3-х років необхідно здійснювати у грі на дитячих музичних інструментах та іграшках, що не лише знайомить дітей з різними звуками, але й сприяє розвитку моторної сфери, як природи музичних здібностей. Неодмінними компонентами музичного виховання дітей 3–6 років мають бути:

- слухання музики з аналізуванням її настрою, що сприяє розвитку гармонійного чуття;
- творчі завдання;
- вокальні та інструментальні імпровізації;
- музикування на шумових інструментах та інструментах з визначеною висотою;
- музичні рухи, диригування;
- музичний театр казок, ігри-драматизації;
- навички гри на висотних музичних дитячих інструментах.

Необхідно знати, що музичне виховання дітей повинно відбуватись з використанням високохудожніх музичних творів, оскільки не існує «дитячої» музики у прямому розумінні слова, а є високохудожня музика для дітей, яку виконують дорослі.

Необхідно підкреслити той факт, що дітей у цьому віці потрібно обережати від вокального навантаження. Це зумовлено тим, що з першого крику у дитини розпочинається зростання голосових зв'язок. У момент народження вони мають розмір від 3 до 5,5 мм.

До підліткового віку голосові зв'язки виростають майже до 9 мм. Ритм дихання також змінюється з віком.

У праці Володимира Морозова «Тасмниці вокального мовлення» йдеться про те, що остаточно вокальний апарат дитини завершує дозрівання у віці 7–8 років, а тому вчити дітей співати, працювати над чистою вокальною інтонацією можна і бажано у цьому віці, оскільки це пов'язано не лише з вокальними зв'язками, а й з іншими психофізіологічними особливостями зростання біологічного організму дитини (ключичне дихання, частота серцевих скорочень тощо).

Слухання та сприйняття музики

Слухання музики – це не таке просте завдання, як може здатися на перший погляд. Багато хто вміє прослухати музичний твір, визначити композитора і, навіть, зробити грамотний аналіз твору. Проте не всі здатні по-справжньому пережити музику. Отже, музичний керівник має навчити дітей не лише слухати музику, а й пережити, чути те, про що говорить композитор.

Видатний індійський учений та музикант Нараяна Менон писав: «правда емоцій має більшу значущість, ніж правда розуму». З цією думкою не можна не погодитися. Тому головним завданням кожного музичного керівника, батьків є якісне виховання і розвиток сфери емоцій та почуттів дітей, а через них і «добро-го» розуму, що буде спрямовано на вдосконалення та збагачення людського життя.

Нині захоплення людства розвитком інтелектуальних можливостей людини призвело до того, що її духовне виховання відійшло на другий план. Людина більше стає «інтелектуальним роботом», втрачаючи позитивні властивості, властиві їй від природи: доброту, щирість, справедливість, інтелігентність, доброзичливість тощо. Однак відомо, що емоційне начало в людині є первинним відносно раціонального. Тому виховання у дітей сфери емоцій та почуттів, змістовне їх збагачення у сьогоденному суспільстві набуває особливої значущості та доступно музичному мистецтву за умови, що на перший план у музичному вихованні та освіті будуть виходити не теоретичні знання про музику, а емоційне та чуттєве її сприйняття.

Основне завдання, що виникає перед музичним вихователем дитини, – навчити дітей слухати та пережити музику, занурюватися в неї, вслухатися у власні почуття, а не шукати, що в ній зображено. «Музика має магічну силу і може вгамувати дикуна, пом'якшити камінь та зігнути кремезний дуб» (*Вільям Конґрив, англійський драматург*).

Підсумовуючи вищесказане, можна окреслити такі особливості музичного виховання та розвитку дошкільників:

- 1) знання вікових психічних особливостей, музичних здібностей та можливостей дошкільнят;
- 2) необхідність вчити дітей не лише слухати музику, але і сприймати, пережити її;
- 3) первинність інструментального виховання, обережність вокального;
- 4) музична творча діяльність у різних видах: ігри-драматизації, вокальні та інструментальні імпровізації, диригування оркестром, створення на основі власних почуттів музичних закличок, наспівів тощо;
- 5) необхідність надавати знання про музику, як частину самого заняття, а не як «сухі» теоретичні знання, які потрібно запам'ятати;
- 6) наголос у вихованні та розвитку дитини доцільно зосереджувати на інтуїції, а не на свідомості;
- 7) музичне виховання та розвиток музичних здібностей ґрунтується на високохудожній музиці. Дошкільникам доступно сприймати та пережити твори малих та великих форм (пісні, поліфонію, оперні форми, симфонії тощо) на власному глибокому емоційному рівні.

Використані літературні джерела

1. *Дон Кемпбелл*. Музыка для здоровья. Эффект Моцарта [Текст] / Дон Кемпбелл. – Минск, 2010. – 412 с.
2. *Науменко С. І.* Психологія музичності та її формування у молодших школярів [Текст] / С. І. Науменко. – К., 1996. – 199 с.
3. *Науменко С. І.* Музично-естетичне виховання дошкільнят [Текст] / С. І. Науменко. – К., 1996. – 96 с.
4. *Теплов Б.* Избранные труды в двух томах [Текст] / Б. Теплов. – Т. 1. – М., 1985.